

Александра Станковић

дипломирани музички педагог, ОШ „Баса Пелагић”, Београд, Србија
saskastankovic@yahoo.com

**ФОРМИРАЊЕ МУЗИЧКЕ КУЛТУРЕ УЧЕНИКА –
КУЛТУРОЛОШКИ АСПЕКТ****Сажетак**

Време у којем живимо на мноштво начина умањује битност уметничких предмета у основним школама, не презајући чак ни од сукцесивног смањења броја часова музике у иницијалном образовању. Музички педагози који предају у основним школама перманентно доказују колико бављење музиком доноси добробити сваком појединцу, у нашем случају ученицима старијих разреда основне школе. Култура је појам који полако бледи, а ми проактивни наставници свакодневно изнова усмеравамо ученике, самим тим и њихове родитеље на важност бављења музиком културом. Широка је лепеза добробити које нам доноси бављење музиком, а можда једна од најбитнијих је да деца негују своју културу кроз поштовање традиције сопственог и осталих народа. Свакодневно доказујемо да извођење музике доприноси повећању самопоуздања, бриге за околину, слободно изношење ставова, смањење вршњачког и насиља уопште, једном речју, правилно формирање личности које ће сутра бити стуб друштва. На самом крају школовања у основном образовању, у зависности од социјалног окружења ученика, углавном долазимо до тога да ученици одлазе у средње школе са развијеним осећајем за слушање музике различитих стилова и епоха, научени да по слободном избору користе један или више инструмената и имају критички развијено мишљење. Одговорност наставника музичке културе у Основним школама за правилно усвајање културе је на високом нивоу. У овом раду ћу указати на културолошки аспект извођења музике у основној школи иако је то само део емпиријских сазнања до којих сам дошла у тридесетогодишњем педагошком раду, полазећи од тога да су њиме обухваћени сви ученици, без обзира на националност, веру, социјално окружење и припадност маргинализованим групама.

Кључне речи: музичка култура, ученици, културолошки аспект, основна школа, добробити

Увод

У основи речи култура налази се латинска реч *cultus*, која значи обрађивање, гајење, неговање. Тај израз је први пут употребио Цицерон у својој „Посланици Тусконцима” (Bouhier, 1812: 273). Већ нас сама реч упућује на то

да култура није сама по себи дата, већ да је последица човековог свесног труда да се усаврши, развије, да напредује.

Култура је историјски променљива и у непрестаном развоју, јер се у њеној основи налази људски рад. Она је потпорно средство у развијању човека као појединца јер подржава, култивише и оплемењује његов интелектуални, емоционални и душевни развој и укључује у живот људи као социјалне групе најинтимније и најличније стране људског бића. Тако култура обезбеђује пренос вредности с једне генерације на другу, али и ствара услове за будући развој и промене. (Виготски, 2005)

Према бројним извештајима и смерницама Савета Европе и UNESCO-а концепт културе препознат је као врло важан део човекове егзистенције, који му омогућава да се изрази, критички процењује, развија своју личност и на тај начин постане јединствен у свом социјалном и културном окружењу.¹ Поред значајног утицаја на човека као јединку, култура такође доприноси развоју целокупног друштва кроз акумулацију људског знања и капитала („human growth”) и са аспекта економских и социјалних исхода са којима је повезана.²

Како је тема овог рада предмет Музичка култура, позивам се на актуелни Закон о основама система образовања и васпитања из 2017. године, (ЗОСОВ, Сл. Гласник 88/17), у коме је предмет музичка култура конципиран тако да се реализује у свих осам разреда основне школе. Први циклус образовања обухвата прва четири разреда у којима је музичка култура заступљена са једним часом недељно или годишњим фондом од 36 часова. Наставу реализују наставници разредне наставе. Други циклус образовања обухвата старије разреде основне школе, од 5. до 8. разреда, при чему је једино пети разред планиран са два часа недељно или 72 часа годишње, док се у остала три разреда предмет изучава једном недељно (36 часова). Наставу другог циклуса реализују наставници музичке културе.

Наставник музичке културе у основним школама обавезан је да реализује наставу хора, као и оркестара, као ваннаставну активност. Фонд часова хора је три недељно (108 на годишњем нивоу), на којима се одвијају посебне пробе по гласовима и заједничке пробе.

Саставни део наставе је и школски оркестар који се формира од истородних или разнородних инструмената, у зависности са чиме наставник тренутно располаже. Фонд часова оркестра није прецизиран тренутним Правилником, због креирања наставничких решења о 40-часовној радној недељи. Оркестар може да наступи самостално или као пратња хору.

¹ World Conference on Cultural Policies, Mexico City 1982, Final Report, UNESCO, Paris 1982.

² In from the margins: contribution to the debate on culture and development in Europe, Council of Europe, Strasbourg 1996.

Тренутно важећим Планом и програмом за 5. разред од школске 2018/19. године планирано је савладавање градива кроз пет наставних тема. Ученици по новом плану и програму (2018.) усвајају градиво кроз пет наставних области (до сада је било четири), ученици старијих разреда уче историју музике, као и музичке инструменте све четири године, од 5. до 8. разреда, за разлику од досадашњег плана у коме се то градиво реализује у 7. и 8. разреду. Остале области су остале исте: Извођење музике, Слушање музике и Музичко стваралаштво. На овај начин ће се сукцесивно по разредима уводити међупредметне компетенције и вршиће се корелације са бројним предметима.

Шести разред се изводи кроз три наставне теме: „Извођење музике”, „Слушање музике” и „Стварање музике”.

Седми и осми разред имају истоветне наставне теме: „Упознавање музике различитих епоха и извођење музике” у којој ученици савладавају историју музике. Кроз ту наставну тему се само у 7. разреду обрађују све групе инструмената. Друга тема „Слушање музике” прати теоријско градиво, те се слушају композиције везане за епоху и инструменте које се тренутно изучавају. Последња, трећа тема „Стварање музике” у 7. и 8. разреду омогућава ученицима почетке самосталног компоновања и прављења једноставних аранжмана.

Садржај Наставног плана и програма од петог до осмог разреда основне школе

Садржај рада наставе музичке културе је подељен на Наставне теме. Од школске 2018/19. године, пети разред ради по реформисаном новом Плану и Програму (Правилник о плану наставе и учења за пети и шести разред, Сл. гласник-Просветни гласник 15/2018), те су нове наставне теме *Човек и животи* и *Музички инструменти*. Заједничке теме у 5. и 6. разреду су *Слушање музике*, *Извођење музике* и *Музичко стваралаштво*. Наставна тема „Човек и животи” се реализује кроз следећи садржај: Човек у праисторији; улога музике у првобитном друштву; човек и ритуал; улога музике у ритуалу (музичко-антрополошка истраживања); магијска моћ музике; елементи музичког тока: покрет, ритам (ритам као основа ритуала), коло/групни плес; покрет: порекло плеса; слушање/доживљај ритма телом; најстарија фолклорна музичка традиција у Србији и светске баштине; музички атрибути богова; музика и држава; музика у храму и музика на двору; примери различитих инструмената и музичких облика у античким цивилизацијама; улога и место музике у античким цивилизацијама: Индија, Сумер/Вавилон, Кина, Египат, Грчка, Рим; појава првих нотација, пентатоника; Садржај теме „Музички инструменти” је: најстарији инструменти – тело, удараљке, дувачки, жичани; удараљке – настанак, првобитни облик и развој; ритмичке

удараљке као најједноставнија група инструмената; мелодијске удараљке; елементи музичке изражајности – темпо, динамика, тонске боје различитих гласова и инструмената. Кроз тему „*Слушање музике*” ученици слушају вокалне, вокално-инструменталне и кратке инструменталне композиције домаћих и страних композитора; слушају дела најстарије фолклорне традиције српског и других народа; слушају народна и уметничка дела инспирисана фолклором народа и народности, различитог садржаја, облика и расположења, као и музичких прича. Наставна тема „*Извођење музике*” ученике уводи у певање песама по слуху самостално и у групи; певање песама из нотног текста солмизацијом; извођење једноставних ритмичких и мелодијских мотива (у стилу) музике старих цивилизација певањем; певање песама у комбинацији са покретом; свирање песама и лакших инструменталних дела по слуху на инструментима Орфовог инструментарија и/или на другим инструментима; свирање дечјих, народних и уметничких композиција из нотног текста; извођење дечијих, народних и уметничких игара; извођење једноставних ритмичких и мелодијских мотива (у стилу) музике старих цивилизација на инструментима или покретом. Наставна тема „*Музичко стваралаштво*” је једина тема која се појављује у свим разредима, од 5. до 8, а подразумева: креирање пратње за песме ритмичким и звучним ефектима, користећи притом различите изворе звука; креирање покрета уз музику коју ученици изводе; осмишљавање музичких питања и одговора, ритмичка допуњалка, мелодијска допуњалка са потписаним текстом и дијалог на инструментима Орфовог инструментарија и другим инструментима; израда једноставних музичких инструмената; реконструкција музичких догађаја у стилу старих цивилизација.

Наставне теме за 7. и 8. разред су идентичне, а то су: *Упознавање музике разних епоха и извођење музике, Основе музичке писмености и Стваралаштво музике*. Ученици кроз прву наставну тему упознају стилске епохе од праисторије, античког доба, средњег века, ренесансе, барока, класицизма, романтизма, импресионизма, експресионизма, као и музике на тлу Србије. Изводе музичке теме из епоха које се обрађују. Кроз *Основе музичке писмености* обнављају и обрађују нове појмове као што су мелодијски мол, акорди на главним ступњевима, каденца, мешовити тактови. Са наставном темом *Стваралаштво музике* се сусрећу у свим разредима, а сада у 7. и 8. разреду се ученици подстичу на музичку креативност кроз импровизацију на доступним инструментима, као и на стварање дечјих композиција, а као врхунац музичког стваралаштва, ученици се оспособљавају за осмишљавање музичког репертоара за школску приредбу или представу. С разлогом су побројане све теме и активности унутар предмета током четири године школовања јер изучавање истих доводи свако дете до разумевања битности културног образовања.

Наставник је у наставном процесу планер, по Хавелкиној категоризацији наставника (Хавелка, 1988). Наставник сам планира наставни план и програм, наставне методе и средства, начин праћења рада ученика, компарира различите облике рада. Према Закону о основама система образовања и васпитања (ЗОСОВ, Сл. Гласник 88/17) наставнику је дозвољено да изврши промену Наставног плана и програма до 30%, поштујући различитост социјалне средине и интересовања ученика.

Нови Наставни план и програм за 5. разред (2018) је много боље испланиран због тенденције да ученици савладавају градиво кроз више предмета истовремено, путем пројектне наставе и корелације између предмета уз међупредметне компетенције, базирајући се на исходе. На тај начин стечено знање дуже траје и на адекватан начин се примењује током живота. Ученици разумеју појам култура јер су путем пројектне наставе самостално или групно, истраживачким радом дошли до информација које могу повезати и користити, схватајући важност културног живота појединца.

Према Марији Монтенсори (Montessori, 1988: 25) музика треба да је основа у учионици, јер су све музике повезане и у деци, па тако се може певати и слушати музика уз неки други рад. Музика је интегрални део културног курикулума.

Овако конципиран закон одговара настави музичке културе, јер је према истом закону усклађен и начин праћења и вредновања ученика заснован на индивидуалној могућности сваког детета понаособ³ (Правилник о плану наставе и учења 15/2018-77).

План и програм рада школског хора и оркестра

Неизоставни део предмета музичка култура јесу школски хор и школски оркестар. Хор може бити састављен само од млађих или старијих разреда, а може бити и од ученика свих осам разреда. Певање у хору има свој образовни и васпитни циљ (Правилник о плану наставе и учења за пети и шести разред, Сл. гласник-Просветни гласник 15/2018). Образовни циљ обухвата развијање слуха и ритма, ширење гласовних могућности и учвршћивање интонације, способност за фино нијансирање и изражајно певање применом елемената музичке изражајности (темпо, динамика и сл.), упознавање страних језика, литерарних текстова, што све води ка развијању естетских критеријума.

Васпитни циљ обухвата развијање осећања припадности колективу – тимски рад, развијање толеранције, дисциплине, поштовања различитости

³ Како је предмет Музичка култура синтеза вештина и знања, полазна тачка у процесу вредновања треба да буду индивидуалне музичке способности. Тако се у настави Музичке културе за исте васпитно-образовне задатке могу дати различите оцене, као и за различите резултате исте оцене.

и правила понашања, развијање одговорности, стицање самопоуздања, савладавање треме и пружање помоћи у смислу вршњачког учења и сарадње.

Значајан је утицај музике на здравље, на психолошки, социолошки, емоционални развој, Морено⁴ (Moreno et al., 2011), тако да и певање у хору значајно доприноси смањењу стреса, агресивности и побољшању здравља уопште.

Репертоар школских хорова обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха, као и народне, пригодне песме савремених дечијих композитора и композиције са фестивала дечијег стваралаштва. У току школске године потребно је са хором извести најмање десет двогласних и трогласних композиција, *a cappella* или уз инструменталну пратњу. При избору песама наставник треба да пође од узраста ученика, процене гласовних могућности, и примереног литерарног садржаја.

Наставник формира хор на основу провере слуха и певачких способности ученика, дикције и осећаја за ритам, након чега следи класификовање певача по гласовима.

Хорске пробе се изводе одвојено по гласовима и заједно. Програм рада са хором треба да садржи пригодне композиције, као и дела озбиљније уметничке вредности, у зависности од могућности ансамбла.

Садржај рада часова хора:

1. одабир и разврставање гласова;
2. вежбе дисања, дикције и интонације;
3. хорско распевавање и техничке вежбе;
4. интонативне вежбе и решавање појединих проблема из хорске партитуре (интервалски, хармонски, стилски);
5. музичка и психолошка обрада композиције;
6. увежбавање хорских деоница појединачно и заједно;
7. остваривање програма и наступа према Школском и Годишњем програму рада школе.

Оркестар је инструментални састав од најмање 10 ученика, који свирају у најмање три самосталне деонице. У зависности од услова које школа има, могу се образовати истородни и разнородни оркестри.

Садржај рада насљаве Оркестра:

1. избор инструмената и извођача у формирању оркестра;
2. избор композиција према могућностима извођача и саставу оркестра;
3. техничке и интонативне вежбе;

⁴ Морено С. Студија интервенције лонгитудиналне музике које су укључивале контролну групу. Након само три месеца обуке, учесници су показали когнитивна побољшања, како на неуронском тако и на нивоу понашања.

4. расписивање деоница и увежбавање по групама (прсторед, интонација, фразирање);
5. спајање по групама (I-II; II-III; I-III);
6. заједничко свирање целог оркестра, ритмичко-интонативно и стилско обликовање композиције.

У избору оркестарског материјала и аранжмана наставник води рачуна о врсти ансамбла, узрасту ученика и њиховим извођачким способностима. Репертоар школског оркестра чине дела домаћих и страних композитора разних епоха у оригиналном облику или прилагођена за постојећи школски састав. Школски оркестар може наступити самостално или као пратња хору.

Проф. др Милован Мишков (Мишков, 2011) који је изучавао културни и уметнички живот Срба у Банату до Првог светског рата, у својој књизи о једном веку Српског црквеног певачког друштва у Башаиду, наводи да су мештани певачко друштво основали да би се одупрли разним притисцима, ради заштите сопственог националног бића, јер је песма све више постајала моћно средство свакодневне борбе.

Велч (Welch, 2005) сматра да је извођење музике певањем једна од карактеристика које дефинишу човечанство. У погледу значаја певања истиче онтогенетски развој гласа и физичку активност гласа, као и правилан развој говорног апарата у контексту анатомије и физиологије које се обликују у оквиру биолошког сазревања, искуства, културне навике и традиције.

Певање у хору симболизује заједништво, толеранцију, поштовање различитости, тимски рад, а горе поменути психолози су једни од многих наставника који тврде и доказују својим студијама колико је овај вид бављења музиком свеобухватан, али нажалост неадекватно заступљен у Наставном плану и програму. Хор је сврстан у ваннаставну активност и третира се као секција, самим тим је недовољно вреднован. Наставник музичке културе – диригент школског хора правилним избором репертоара на директан начин утиче на културу сваког детета посебно.

Закључак

На основу истраживања Предрага Цветичанина (Цветичанин, 2007) може се рећи да је конзумирање културних садржаја ретка појава у просечној породици у Србији. Читање књига, посете музејима, позориштима и галеријама нису део свакодневице одраслих, што директно утиче и на културни развој њихове деце. Ми, наставници музичке културе, ту ступамо на сцену, реализујући што више оваквих активности, у циљу повећања културне свести детета.

Из свега горе наведеног, долази се до закључка да је програм наставе музичке културе веома озбиљан и обиман за тако мали број предвиђених часова. Да би ученици у потпуности усвојили План и програм, били спо-

собни на крају основне школе да буду конзументи квалитетне музике, овладели општом и музичком културом, оспособљени да дају допринос аматерским ансамблима као певачи и свирачи и да би разумевањем музике имали комплетан емоционални доживљај, потребно је повећати фонд часова музичке културе. Музички педагози на правилан начин негују гласовне способности ученика, развијају слух кроз правилну импостацију гласа, уче децу да разумеју музику и помажу да овладају музичким вештинама, те би требало да учествују у ученичком развоју од првог разреда. Да бисмо остварили све то, потребна је у највећој мери лична карактеристика ентузијазма.

Систем образовања не можемо базирати копирајући системе других земаља, већ имајући у виду социјално окружење у нашој земљи, на искуству и надградњи наше традиције. То је дуготрајан процес, а за почетак треба инсистирати на томе да ученици могу слободно да изнесу свој критички став, не само на часовима музике, већ да то буде системски уређено кроз све предмете. Нажалост, кроз мој тридесетогодишњи стаж примећујем да почев од колега из моје школе, па преко колега осталих школа, незнатан је број наставника који жели нешто да мења у свом приступу и раду са ученицима, а од нас наставника треба да крене свака иницијатива. Радовима на заједничким пројектима који промовишу културу и традицију, часовима конципираним на истраживачким активностима ученика, самостално ће, уз правилно вођење наставника, долазити до правих вредности. Потребно је тесно повезати предмете историју, географију, народну традицију, српски језик, ликовну културу, физичко васпитање, и кроз заједничке теме подизати културну свест ученика.

Масовни медији намећу сопствене „идеале“, како позитивне, тако и негативне, као и укус. Дете које још увек није оријентисано у модерном информативном простору, по правилу имитира познате хероје данашњице (јунаке цртаних филмова, онлајн блогере, поп звезде), тако да они постају његов животни идеал, одређује преференције и у будућности, и естетски укус. На овом узрасту, наставник мора бити спреман да им укаже на исправне изборе. Стога, информације које ученик добија, наставник мора да коментарише на компетентан начин. Са тим циљем треба користити медијске информације и креирати програм који ће повољно утицати на њихов развој. Све то зависи од тема које обрађујемо на часу, али и у ваннаставним активностима.

Другим речима, наставник музичке културе је дужан да не игнорише актуелне токове, већ да прихвати дијалог са ученицима о свим питањима која масовна култура носи. Популарна музика, као део масовне културе, није само музика већ систем вредности. Стога, један од задатака мора бити оспособљавање ученика да критички сагледају продукте популарне музике и развију естетски став, како би могли да бирају из понуде квалитетније садржаје, анализирајући заједно са ученицима на часовима музику и текстове песама које слушају, сервиране са медијског простора Србије.

Литература

Bouhier, Jean (1812). *Tusculanes*. Nismes: J. Gaude. Cicéron, Marcus Tullius Cicero; стр. 273. OCLC 457735057

Цветичанин П. (2007). *Културне појаве, навике и укус грађана Србије и Македоније*. Одбор за грађанску иницијативу Ниш.

Хавелка, Н. (1988). *Психолошке основе струјног рада у васпитању и образовању. Од струје до колектива*. Београд: Научна књига.

Montessori, M. (1998). *Creative Development in the Child: The Montessori Approach*, Vol. 1 & 2. Madras, India: Kalakshetra.

Moreno, S., Bialystok, E., Barac, R., Schellenberg, EG, Cepeda, NJ, & Chau, T. (2011). *Short-term Music Training Enhances Verbal Intelligence and Executive Function*. *Psychological Science*, 22(11), 1425-1433.

Мишков, М. (2011). *Српско црквено ђевачко друштво у Батајци 1885–1991*. Батајца: Српска православна црквена општина.

Виготски, С.Л. (2005). *Дечја машта и стваралаштво*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

Welch, G. F. (2005). Singing as communication. In D. Miell, R. MacDonald and D. Hargreaves (Eds.), *Musical communication* (pp. 239-261). Oxford: Oxford University Press.

World Conference on Cultural Policies (1982). Final Report. Paris: UNESCO, 1982.

In from the margins: contribution to the debate on culture and development in Europe, Strasbourg: Council of Europe, 1996.

Веб сајт Министарства просвете, науке и технолошког развоја, приступљено: 18. 09. 2018.

<http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/zakonski-okvir/>

Веб сајт Завода за унапређење образовања васпитања, приступљено 18. 09. 2018. <http://zuov.gov.rs/>

FORMING STUDENTS' MUSICAL CULTURE – A CULTURAL ASPECT

Music teachers who teach in elementary schools permanently prove how much music brings honor to each individual, in our case, students of the older grades of elementary school. Culture is a concept that slowly fades, and we, proactive teachers, direct the students and therefore their parents, to the importance of dealing with music culture on a daily basis. It is a vast array of the benefits that music brings us, and perhaps one of the most important things is that children nurture their culture by respecting the traditions of one's own and other nations. In this paper, I will point out the cultural aspect of music performance in elementary school, through a series of arguments that I came up with in my thirty years of pedagogic work, starting from the fact that all students are included, regardless of their nationality, religion, social environment and belonging to marginalized groups.

Keywords: music culture, students, cultural aspect, elementary school, benefits